

Társadalmi tényezők az erkölcsi fejlődésben.

A gyermek utánzó és társas ösztönénél, az ifjú a példa hatásánál, de az önálló ítélet híjánál fogva is, környezete erkölcsi hatása alatt áll – a közvéleménnyel szembe szállni nem mer. Egy kis fiú, aki mindig nagyon őszinte volt, iskolába kerül, ott tiszta kitűnő bizonyítványt kap. Egyszerre csak iskolakerülővé válik, sőt hazudik is. Édes atya nem tudja mire vélni a dolgot. Vallatóra fogja a fiút. A gyermek vall: »Ha azt akard, édes apám, hogy belőlem derék ember váljak, vigy el innen. Mikor a kitűnő bizonyítványomat megkaptam, engem a többi fiú k i t ű n ő s P i s t á n a k csúfolt s nem akartak velem játszani. « – Más családban két fiút édes anyjuk gondosan, szigorúan nevel. Mindkettő mintatanuló. Mikor nagyobb városba kerülnek, más iskolába, rossz pajtások közé, mindkettő megváltozik s később el is züllik. A gyermek s az ifjú nem tudja elviselni az egyedüllétet; társai kedvéért bármire kész. Innét ered az idő előtti szivarozás is és sok egyéb tömeg-hiba.

A gyermek erkölcsi fejlődésében ezért van igen nagy része a társadalmi viszonyoknak s a környezetnek. Növeli e befolyás jelentőségét az a tény, hogy e tényezők nehezen ellenőrizhetők s megváltoztatásuk a nevelőnek nem áll módjában. Tehát a küzdelem ellenük csak közvetett lehet.

A) Ily társadalmi tényezők:

a) A család, melynek erkölcsi légköre, életfölfogása rányomja bélyegét a gyermek lelkére. Voltakép maga az átöröklés is nem csupán mint biológiai tényező hat rá, hanem mint

családi vagy faji hagyomány – nem pusztá testi, hanem lelki dispositio is, melyet a folyton ismétlődő példa növel nagyra. A családi kör s részben a család társadalmi helyzete nevel a nagyúri gyermekből önző zsarnokot; a kényeztetés gyöngé jellemű embert, aki a sors csapásait elviselni képtelen, – ez a typos adja az öngyilkos-gyermekeket; a féltett, mindennel elhalmozott egyik ében az önzést, gyávaságot és ürességet: a túlszigor a kép-mutatást. A gazda és cseléd közötti ottani viszony tükröződik a meglett ember társadalmi fölfogásában is. Ott tanulja meg a munkát megbecsülni vagy lenézni. Ott sajátítja el esetleg a modern, léha úri erkölcsöt, A részrehajlás ott neveli lelkében az elkeseredést; a mellőzés, elnyomás ott teszi vaddá, zárkózottá. Az erkölcsi fejlődésnek melegágya a család.

b) Az iskolában uralkodó szellem is mint socialis tényező fontos. A közösség hatása az óvótól az egyetemig érvényesül. A protectio, a részrehajlás, az egészségtelen verseny, az embertelen szigor megmérgezi az iskolás gyerek lelkét. Sárospatak szabad szelleme hajthatatlan jellemeket, az amerikai iskolák önkormányzata független polgárt, erős egyéniséget nevel. Az iskolai életben fontos a szülők társadalmi helyzete: a házmester-kisasszony, vagy a hordár leánya apját szégyenli; egy életre való keserűséggel telik meg a lelencz: a gyűlölet magvát szórja szét a socialista munkás fia.

c) Fontos tényező a közéleti szellem is. Spárta közszelleme nevelte a spártai jellemet, a rothadt Róma a Gatilinákat. Svájc és Anglia közléte független jellemeket nevel. A centralisált államokban divó protectio az állami jászlat áhítózó gerincz-telen strébereket.

d) Még fontosabb tényező a társadalmi élet a maga conventionalis hazugságaival, mik a gyermekből korán kiirtják az őszinteséget. Ha ott az élvezet- és pénzshajászat s a hozományvadászat; ha a hitetlenség, a mai kor ledér erkölcsé, a párbaj s az öngyilkosság járja: léha, piszkos, önző lesz ott az ifjú is. Az idő előtti élvezetekbe belesömörlik; tettvágya kivész, kötelességérzete eltompul; hite elvész s egyenlő könnyedséggel züllik el vagy követ el öngyilkosságot. A társadalomban elterjedt játékszenveaely, a totalizátor, a kártya megmételtyezi a gyermek lelkét. Még jobban megmételtyezi az utczai élet látása, a kirakatok erkölcsstelen képei, nyomtatványai, a kávéházi élet, a mai színház.

e) Viszont a társadalom tiszta erkölce visszahat a gyermeki jellemre is; Svájcban a gyermekek bünténye ritkaság. Ahol maga a társadalom örködik a gyermek fölött, ott a gyermekből törvénytisztelő, emberszerető felnőtt válik.

f) Szintúgy a nemzeti érzés fölbuzdulása is fölélem előleg hat a gyermekekre. A japán, a búr, a lengyel gyerek lelkesedik hazájáért. Ellenben az elnyomottságukba beletörődő fajok gyermekei elfajzanak s a rosszra hajlandók.

g) A szegény családok gyermekének erkölcsi fejlődését végzetesen befolyásolja az osztályharczra való izgatás s e néposztályok ebből eredő erkölcsi fölfogása, mely az amerikázásban s a sabotageban nyilvánul. Még inkább befolyásolja a tömegnyomor, a zsúfolt lakások s az örökös vándorlás lakásról-lakásra, a hol az ismerős környezet erkölcsi ellenőrzése hiányzik.

h) Azonban minden tényezőnél mélyebben befolyásolja a gyermeki lélek erkölcsi fejlődését környezetének vallásossága vagy hitelensége. Az emberi léleknek nagy fékezője a vallás, mert az erkölcsi törvénynek büntető sanctiót az ád. BERNÁT ISTVÁN-nak igaza van: »Az állam, mely a vallást s a vallásos embereket támadja, anarchista fiatalságot nevel(*), ennek eredménye a féktelen egyéni önzés, tehát a legantisocialisabb hajlam. Ez a rendszer rettenetes gyümölcsöt terem: »Marseilleben egy 14 éves üvegesinas elvágja társa nyakát; egy 16 éves fiú nagynénjét fojtja meg, aki fölnevelte: Bordeauxban egy 11 éves fiú mulatságból kiássa és megcsonkítja a gyermekhullákát s húsukat a kacsáknak hajigálja. A gyermekbűnök s az öngyilkos gyermekek szaporodnak. Az ifjú nemes erőfeszítésre, idealismusra nem hajlandó, nem is képes többé. A családi kötelék bomladozik; az elválások szaporodnak. A magzatelhajtás rohamosan terjed.

B) A bajok leküzdése.

Inkább ellensúlyozásukról lehet szó, mert leküzdésük föltötte nehéz, olykor lehetetlen.

Mivel a baj a társadalomtól ered, magát a társadalmat kell reformálni. Nem okos nevelő az, csak fél munkát végez, ki ma a társadalmi nevelésből a maga részét ki nem veszi.

*) „*Francia Állapotok*” – Magy. Gazd. Szemléje, 1908. ápr.-máj. füzet.

A társadalmat s az államot kell rábírní amaz intézmények megteremtésére, melyek a társadalmi vétkek okozta erkölcsi rombolást a gyermeki lélekben jóvá tehetik s a sorscsapások ütötte sebeket begyógyítják. A korhely, gonosz szülők züllött gyermekét kényszernevelésre kell fogni: de a családi nevelés többet ér, mint az árvaházi rendszer üvegházi tenyészeté. Gondoskodni kell az iparosinasok erkölcsi neveléséről, mint egykor a céhek a maguk módja szerint. Meg kell akadályozni a leendő gonosztevő kifejlődését: föl kell állítani a gyermek-törvényszékeket.

Ámde az ily intézmények megalkotásáig várni nem lehet. Addig is föl kell használni minden eszközt az erkölcsi romlás meggátlására. E végre

a) Az iskolai életből ki kell irtani a protectiót. Egyenlő mértékkel kell mérni mindenkinek. Elnézés csak a gyöngékkal, betegekkel, szegényekkel szemben engedhető meg. A gyermek érezze, hogy tanítójuk szeme előtt mind egyformák, s így rendületlenül bízzék annak igazságosságában.

b) Ki kell a tanulóknak fejleszteni a testvériség érzetét. Fölkelteni a jóakaratot és részvétet egymás iránt. Főleg nem kell engedni, hogy a nagyobb gyerek a kisebbet, fiú a leányt bántsa. A nagyobbban ki kell fejleszteni a felelősség érzetét; a kisebbben pedig a szófogadást. Ha egyik társuk megbetegszik és lehet, látogassák meg; ha baj éri. gyűjtsenek részére.

c) Fejleszteni kell bennük a szülőtiszteletet s a testvéreik iránti szeretetet is. Alkalmat kell adni arra, hogy a nagyobb testvér a kisebbet gondozza.

d) Beléjük kell oltani a munka megbecsülését. Itt a példa a fő. Fogja meg a dolog végét maga a tanító is és becsülje meg a cselédet, a munkást; ne engedje a gyermeket henczegni.

e) Szerettesse meg vele az állatot, a növényt is; mindent ami él, ami gyöngé, ami oltalomra szorul. S ne engedje, hogy állatot kínozzon, virágot ellökjön. Ne herbarium, hanem virágápolás. Ne gombostűre tűzött bogárgyűjtemény, hanem élő állatok gondozása. Akkor nem fogja pajtásait sem bántani.

f) Fejleszteni kell a haza szeretetét. Hálásan érezze a gyermek, mit köszön hazájának. Ápolni kell benne a kegyeletet nemzete nagyjai iránt.

g) Ám az erkölcsi szelidülés szempontjából még fontosabb a vallásosság, az Istenbe vetett hit fejlesztése. A természettudományok tanítása ezernyi alkalmat nyújt az isteni bölcsesség, jóság, gondviselet föl tüntetésére. Egy-egy gyermek elárvulása, egy-egy elemi csapás, mely a községet éri, az isteni félelem megerősítésére. Csak arra kell vigyázni, hogy a szeretet vállalása helyett ne a felekezeti szűkkeblűség fészkelődjék be a gyermeki szívekbe.

h) A szegény tanulók számára létesíteni kell a napközi otthont, az ingyen tejet, a diákasztalt. De a testi eledel nem elég: ott is szeretettel kell velük foglalkozni.

i) Játék közben nem kell engedni, hogy a gazdag a szegénytől elhúzódjék. E végből kell valamennyit rászoktatni az egyszerűsége. A gazdag gyerek ne kérkedjék szép ruhájával; a szegény ne irigykedjék gazdag társára.

k) Az egészségtelen versenyt – mely az önzés melegágya – korlátozni kell. A kitűnő tanulót társai sokszor meggyűlölik, ha az ő rovásukra szeret érvényesülni. Ez gonosz hajlam, amit ki kell irtani. Inkább azzal tüntessük ki a jó tanulót, hogy a gyöngébbet rábízzuk s *ezzel* a noblesse oblige elvét gyökereztetjük meg benne.

l) Az összetartozandóság s a szövetkezés eszméjét korán bele kell oltani az ifjú lélekbe. A föladást, árulkodást soha sem kell megtűrni.

m) A társadalmi ferdeségekkel szemben nincs más védekezés, mint a tiszta, józan ész s az önálló erkölcsi fölfogás kifejlesztése. Akkor, amikor a tanító növendékei föltétlen bizalmát már bírja, s bennük a józan fölfogást már kifejlesztette: szóvá lehet tenni egy-egy társadalmi kinövést is. A fiatal lélek igazságérzete annak a kinövésnek a ferdeségét megérzi. így lehet a czifrázkodást, az úrhatnamságot, a henye uraskodást, a nők kávéházbaj árasát és sok egyebet kipellengérezni. Néha a kifigurázás is elég. Egy-egy gyerek eléri a célzást (pl. a czifrázkodásra) s a rápirítás után megjavul.

n) E célra föl lehet és kell is használni az olvasmányokat is. De a könyvkiosztáskor a tanító vegye figyelembe mindenik gyermek egyéniségét s oly olvasmányt adjon neki, mely épp az ő lelkületében mutatkozó hiányok pótlására alkalmas.

o) Legfontosabb minden tanulónak egyénenkénti gondos kiismerése. A gyermek nyitott könyv legyen a tanító előtt. Minél jobban ismeri, annál biztosabban alakíthatja. E végből semmiféle fáradságot ne sokaljon. A maga tisztább erkölcsi fölfogását csakis ily föltétellel olthatja át belé. Csakis ily föltétel mellett hajlíthatja a gyermek akaratát. így nevelheti önfegyelmezésre, önkormányzásra. így teheti béketúróvé; így edzheti meg a kellemetlenségek elviselésére is. így taníthatja olykor lemondásra is. így szoktathatja igazmondásra, munkára még a hazugot, még az agyonbecézettet is.

p) A léhaság és nemtelen szenvedélyek ellen legjobb védekezés a nemes, ártatlan, tiszta örömök megkedveltetése. Szerettesse meg vele a természetet, a nemes művészi szépet; kapassa rá az egészséges életörömet fejlesztő sportra, még inkább a turistaságra. Ezzel megóvta a benne lappangó vétkes érzéki hajlamoktól. Az iskolai kirándulások amellet a közszellem s az együttérzés fejlesztői is.

q) Az abstinentiát korán kell kezdeni. De a pusztá tilalom nem elég: positivus elfoglalása is kell a léleknek.

r) Az érzékiség megelőzése végett az ifjút testi munkával, edző játékkal kell szabad idejében elfoglalni. Az érzékpuhító henyeséget nem kell tűrni. Korán keljen, dolgozzék s a szabadban sokat mozogjon az ifjú. De meg kell azt óvni a pornographia mételyező termékeinek olvasásától s látásától is.

s) Aki a fölvilágosítás kényes dolgát tapintatlan kézzel végzi, nagy rombolást vihet véghez az ifjú lélekben. Egy ifjú művelt, jólelkű szülők egyetlen fia – szelíd lelkű, mélyen valóságos. 15 éves korában pályadíjúi nyert aranyán még feszületet vesz. Egyszer csak megváltozik: vad, szilaj, szülői iránt tiszteletlen, a tanulást elhanyagolja; majd agybajt kap; abból kigyógyul, de vidámsága oda; végül 17 éves korában öngyilkos lesz. Kutatják tette okát. A hű öreg cseléd elmondja, hogy kedves feszületjét előtte vágta földhöz: »Ezzel csaltak engem!« Könyves polczán SCHOPENHAUER-t, NIETZSCE-t, FOREL-t találták. Kisült, hogy egy lelketlen tanár rombolta le durva kézzel minden illuzióját. A fiatal lélek a kiábrándulást nem bírta ki, egyensúlya kibillent. A szülő gyöngéden ám világosítsa föl gyermekét; világosítsa föl kíméletesen, négy szemközt a házi orvos. De a tanító egész osztály előtt, nyilvánosan – soha. Nem tudhatja, melyik fiatal lélekben mit rombol szél.

t) De mindennél fontosabb a tanító s növendéke közötti erős erkölcsi kapocs kifejlődése. E nélkül állandó mély hatás nincs. Mivel ezt a túlsúlyosság s a szakrendszer gátolja, le kell szállítani a létszámot és meg kell szüntetni a merev szakrendszert. Svájc ezt a lépést megtette s az eredmény: mélyebb erkölcsi műveltség és egészséges társadalmi viszonyok, ami fölér a sekély sokattudással.

Összegezzünk! E tényezők következetes fölhasználása ellensúlyozhatja a káros társadalmi tényezők hatását. A küzdelem e hatás ellen nem könnyű. Föl kell vennünk mégis, hacsak azt nem akarjuk, hogy az erkölcsi nevelésre való minden egyéb törekvésünk meddő maradjon.

Geőcze Sarolta.